

Om de såkaldte fejlslutninger - en kritisk gennemgang

Af Peter Widell

1. Indledning

Det er åbenbart på tide i en dansk sammenhæng at gøre noget ved den del af logikken og argumentationsteorien, som har med de såkaldte fejlslutninger at gøre. Alle, der har tilbragt deres studietid i omegnen af dansk og sprogpsykologi i 70'erne – heriblandt festskriftmodtageren og nærværende artikels forfatter – husker formentlig endnu den tids argumentationsbibel, nemlig Jon Espersens *Logik og argumenter* (Espersen 1969), som for en stor dels vedkommende bestod i en gennemgang af de såkaldte fejlslutninger (termen nævnt første gang i Espersens bog s. 19). I en nylig udkommen bog om logik, argumentation og kommunikation *Tal en tanke* af Vincent F. Hendricks og Frederik Stjernfelt (2007) er et helt kapitel helliget nogle af de samme fejlslutninger, Espersen præsenterede i sin bog, og som ifølge de nye forfattere stadig består i at være "fejlagtige ... fra et logisk synspunkt." (s. 81).

Men hvorfor er det nu på tide at gøre noget ved denne opfattelse af fejlslutningerne? Det er det, fordi en orientering i den internationale litteratur om emnet hurtigt vil overbevise én om, at opfattelsen for længst er gået af brug, og at det, der har været kaldt for fejlslutninger, har vist sig i virkeligheden ikke at have så forfærdeligt meget med fejlslutninger at gøre. Fejl? Ja, undertiden er der tale om fejl – eller "fallacies", som er en mere dækkende engelsk term for, hvad der er på spil; men fejlslutninger? Nej. Hvis vi ser bort fra nogle få stykker af slagsen, som stadig kan fastholdes som egentlige fejlslutninger som fx det at *hævde konsekvensen* – dvs. "slutningen" fra "hvis A, så B" og "B" til "A" – og det at *benægte antecedenten* – dvs. slutningen fra "hvis A, så B" og "ikke-A" til "ikke-B" – er der normalt helt andre ting på spil i det, man har betegnet som fejlslutninger i den klassiske fejlslutningslære.

Men tiden har åbenbart stået stille i Danmark, siden Espersen skrev sin bog.

Inden for den internationale forskning kan man identificere to stadier i opgøret med den klassiske fejlslutningslære: et første stadium, hvor der gøres op med forestillingen om, at der med de såkaldte fejlslutninger overhovedet skulle være tale om formallogiske slutninger, som betegnelsen fejlslutninger indikerer, og et andet stadium, hvor bestræbelserne går ud på at formulere en mere positiv og samlende teori for området.¹ Disse bestræbelser mener jeg, man bør støtte. Imidlertid: I modsætning til hovedtendensen inden for nyere teorifremstilling, hvor man forsøger at nå frem til en forståelse af de såkaldte fejlslutninger ud fra mere dialogiske forståelser af logikken, mener jeg, udgangspunktet stadig bør være monologisk.

Der findes nemlig kun én logik, *førsteordens prædikatslogik*. Og den er monologisk.

2. Den klassiske analyse af fejlslutningerne

I en vis forstand af ordet "fejl" er alle slutninger, der præsenterer en falsk konklusion, selvfølgelig fejl. Det er imidlertid ikke dette vide begreb om "fejl", der sigtes til inden for fejlslutningslæren. For at der skal være tale om fejlslutninger, må fejlene ifølge den klassiske fejlslutningslære være *egentlige slutningsmæssige fejl*. Det gælder også hos Aristoteles, der i sin *De sophisticis elenchis*, dvs. *Om sofistiske gendrivelsler*, oprindeligt har introduceret fejlslutningslæren netop som en lære om, hvordan man undgår at forveksle *argumenter, der ser ud som argumenter*, med egentlige argumenter.² I værket opregner Aristoteles i alt 13 typer *sofistiske gendrivelsler*,³ som han kalder dem. Senere, i 1700-tallet, har John Locke tilføjet en gruppe såkaldte *argumentum ad-fejlslutninger* (fx *ad verecundiam*, *ad ignorantiam* og *ad hominem*), og op gennem 1800- og 1900-tallet er gruppen blevet øget med endnu en række medlemmer (bl.a. *ad baculum*, *ad populum* og *ad misericordiam*).

1 Hendricks og Stjernfelt (2007) anfører i deres litteraturliste et værk inden for den første fase i opgørelitteraturen. Det kan derfor synes ejendommeligt, at de to forfattere i deres fremstilling af fejlslutningslæren ikke i nævneværdig grad integrerer dette værk i fremstillingen, men stort set serverer den klassiske version.

2 Med dette røres ved et gennemgående træk for den såkaldte fejlslutning, hvad enten man tror på den som fejlslutning eller ej, nemlig at den kan være vanskelig at gennemskue.

3 Aristoteles inddeler her sine fejlslutninger i to grupper, alt afhængigt af om de er afhængige eller uafhængige af sproget. Der er 6 sprogafhængige fejlslutninger, bl.a. *equivocatio* (slutning ud fra flertydighed), *compositio* (slutning fra at når delene af en helhed besidder en egenskab, så gør også helheden) og *divisio* (slutning fra egenskab ved helhed til egenskab ved del), og 7 sproguafhængige, bl.a. *ignoratio elenchi* (henvisning til noget irrelevant), *petitio principii* (forudsættelse af det, der skal bevises) og *causa pro non-causa* (med specialtilfældet *post hoc ergo propter hoc*).

Introduktionen og studiet af alle disse såkaldte fejlslutningstyper inden for det, vi kan kalde *den klassiske fejlslutningslære*, har hovedsagelig fundet sted som selvstændige kapitler i forskellige udbredte lærebøger i logik og argumentation. Det gælder fx Cohen & Nagel (1934), Beardsley (1950), Copi (1953), Rescher (1964) og Kahane (1969). Typisk for behandlingen her er, at den dialektiske – eller dialogiske – indfaldsvinkel, Aristoteles tilsyneladende oprindeligt anlægger på sine sofistiske gendrivelsler, er erstattet af et ikke-dialektisk, entydigt monologisk perspektiv. Baggrundsteorien for undersøgelserne her er Aristoteles' *logik*, sådan som den er formuleret i hans *sylogistik* i *Prior Analytica*, dog inden for den nyere fejlslutningslære ofte klædt i den moderne prædikatslogiks mere fuldstændiggjorte og afklarede form.⁴ Det er i det selskab, vi finder Hendricks og Stjernfelt.

3. Et første opgør med den klassiske fejlslutningslære

I det første opgør med den klassiske fejlslutningslære spiller den australske filosof og logiker Charles L. Hamblins bog *Fallacies* (1970) en afgørende rolle. Heri vises, at de 13 sofistiske gendrivelsler, Aristoteles opregner, i virkeligheden slet ikke er fejlslutninger i formallogisk forstand.^{5 6} For flere af de såkaldte fejlslutningers vedkommende gælder ganske vist, at de *berører* de formallogiske slutningsformer

4 Aristoteles' klassiske sylogistik er en ufuldstændig slutningslære i den forstand, at den udelukkende gælder for kategoriske udsagn, at den ikke har gjort distinktionen mellem udsagnslogisk og prædikatslogisk relevante dele af logikken klar, og at den mangler en generel redegørelse for kvantorerens rolle i udsagn med vilkårligt mange variable. I sylogistikken optræder kvantorerne alene inden for rammerne af Aristoteles' såkaldte 64 modi og 4 figurer, dvs. de i alt 256 slutningsformer, hvoraf 24 viser sig at være logisk gyldige. I modsætning hertil opererer man inden for moderne prædikatslogik med en række formallogisk gyldige slutningsformer, der ikke har en streng sylogistisk form.

Moderne førsteordens prædikatslogik kaldes også *klassisk prædikatslogik* hvilket kan forvirre en kende, da den først foreligger fuldt belyst og standardiseret i 1928 ved David Hilbert og Wilhelm Ackerman (Hilbert & Ackerman 1950). Hilbert og Ackermans værk kan siges at danne slutstenen på det pionerarbejde, den tyske logiker Gottlob Frege indledte i 1870'erne.

5 At ingen af de 13 sofistiske gendrivelsler er ugyldige i formallogisk forstand, betyder ikke, at man så ikke vil kunne finde eksempler på *egentlige formallogiske fejlslutninger* hos Aristoteles. En fejlslutning, som hyppigt optræder i litteraturen inden for den klassiske fejlslutningslære, er de tidligere nævnte *bekræftelse af konsekvensen* og *benægtelse af antecedenten*.

6 En præcisering angående brugen af "formallogisk". En slutning er formallogisk gyldig, hvis der eksisterer en fuldstændig bevissammenhæng eller aksiomatik for den, dvs. hvis enhver slutning i et endeligt antal skridt vil kunne vises at være et eksemplar af anvendelsen af et begrænset sæt slutningsregler på en begrænset mængde "grundformer" eller aksiomer.

og i den forstand er *argumentationsfejl*. Men de er ikke i sig selv eksempler på sådanne slutningsformer.⁷

Inspireret af Hamblins grundlæggende arbejde indleder de to canadiske logikere John Woods og Douglas Walton allerede fra 1972 (Woods & Walton 1989) en række formallogisk inspirerede undersøgelser af de såkaldte fejlslutninger. Et eksempel på argumentation langs de retningslinjer, Woods og Walton følger, kunne være følgende argumentation omkring Aristoteles' *slutning ud fra flertydighed*. Argumentet er her, at det ikke er selve den pågældende slutningsform, flertydigheden indgår i, der er ugyldig, men derimod én eller flere af slutningens præmisser. Drager jeg fx slutningen "Ingen forhøjninger i landskabet kan bruges til at bære ting på; bakker kan bruges til at bære ting på; derfor er ingen forhøjninger i landskabet bakker", begår jeg den såkaldte *fejlslutning ud fra flertydighed*; men slutningsformen, jeg benytter mig af, dvs. formen "Ingen A er B; alle C er B; ergo er ingen A C", er ikke formallogisk ugyldig. At der er tale om en fejl, er klart. Fejlen ligger dog ikke i slutningsforholdet mellem A, B og C, men derimod netop i præmisserne, og kan dermed ikke være af slutningsmæssig art. Man kan ganske vist sige, at fejlen nærmere bestemt ligger i, at der i præmisserne anvendes fire termer, og ikke tre, sådan som det er foreskrevet hos Aristoteles ("forhøjning i landskabet", "noget at bære ting på", "bakke₁", "bakke₂"), og at formen derfor korrekt bør skrives "Ingen A er B; C er B; ergo er ingen A D", hvilket helt klart vil gøre slutningsformen ugyldig⁸; *men det i sig selv gør det ikke klart, hvori fejlen består*: At sige, at den ugyldige slutningsform "Ingen A er B; C er B; ergo er ingen A D" fremtræder som den gyldige slutningsform "Ingen A er B; alle C er B; ergo er ingen A C", er at sige noget *helt udvendigt om eksemplet*, der ikke berører den egentlige fejl, nemlig at ordet "bakke" bruges i to betydninger i slutningen. Derfor er det forkert i dette tilfælde at tale om en fejlslutning. Fejlene ligger ikke i slutningen, men alene i præmisserne.

7 Det er grunden til at Woods & Walton (1982) ved siden af begrebet formallogisk også opererer med et begreb, som de betegner "formal ekspliciterbarhed": En slutning er formal ekspliciterbar, hvis det kan vises, at der indgår formallogiske overvejelser i redegørelsen for slutningen, uden at slutningen direkte kan vises at være af formallogisk art. Ud fra denne definition er det tilsvarende muligt at definere en ikke-"formal ekspliciterbar" fejlslutning som en fejl, der ikke vil kunne leve op til disse svagere krav.

Sådanne fejlslutninger vil jeg her i artiklen mere løseligt kalde argumentationsfejl (svarende til engelsk "fallacies").

8 Slutningsformen "Ingen A er B; C er B; ergo: A er D" er en udgave af endnu en af de "rigtige" formallogiske fejlslutninger, som i litteraturen kan findes under navnet *de fire termers fejlslutning* (i en korrekt formallogisk slutning ifølge Aristoteles' syllogistik må der kun indgå tre termer, ikke fire).

Det er nu den type analyser, vi i almindelighed kan finde hos Woods og Walton. Faktisk gælder det ifølge Wood og Walton for alle de sofistiske gendrivelsler og for langt de fleste af de senere eksempler på slutninger inden for den klassiske fejlslutningslære, at de ikke kan være fejlslutninger i formallogisk forstand. At der blot er tale om argumentationsfejl i forhold til det løsere begreb om "formal ekspliciterbarhed" (jf. note 7).

Hamblins bestemmelse af de såkaldte fejlslutninger er udelukkende negativ: Hamblin viser, at der med de to eksempler ikke kan være tale om forkerte slutninger, men højst om fejl med løselig forbindelse til logiske slutningsregler. Hamblin skitserer en mulig dialektisk kontekst for en mere positiv evaluering af fejlslutningerne, men det bliver udelukkende ved det skitseagtige. Hos Woods og Walton finder vi en mere omfattende positiv evaluering af de såkaldte fejlslutningers status, efterhånden gennem en stadig større inddragelse af dialektiske (Woods og Walton 1982) og – hos Walton fra 1985 (jf. Walton 1987) – pragmatisk overvejelser. Udgangspunktet for undersøgelserne af de forskellige argumentationsfejl er stadig formallogikken, men i undersøgelserne trækkes der nu på et større batteri af formelle logikker: Hintikkas epistemiske logik (Hintikka 1971. (1969)), Kripkes semantiske analyse af intuitionistisk logik (Kripke 1965) og Hamblins *formaldialektiske* overvejelser m.m. Her mener Woods og Walton at kunne vise, at visse af de såkaldte fejlslutninger eller argumentationsfejl faktisk kan betragtes som fejlslutninger, når blot begrebet 'formal' udstrækkes til at gælde andet og mere end formaliseringen af konnektiver og kvantorer via førsteordens entiteter og mængder som i den klassiske prædikatslogik. Woods og Waltons undersøgelser er subtile og indgående og trækker på mange af det 20. århundredes landvindinger inden for formallogikken. Undersøgelserne lider dog generelt af den svaghed, at der i for høj grad gøres ad hoc-anvendelse af det teoretiske instrumentarium. Der er hos Woods og Walton ingen ambition om at præsentere en egentlig samlet teori for området.⁹

4. Mod en pragma-dialektisk kritik af den klassiske fejlslutningslære

Inspirationen fra Hamblins formaldialektiske overvejelser er tydelig hos Woods og Walton, men som sagt ikke gennemgående. Det er den derimod hos de nederlandske *pragma-dialektikere* Frans van Eemeren, Rob Grootendorst og Francisca Snoeck Henkemans (van Eemeren & Grootendorst 1984 og 1992; van

9 Denne indvending finder vi bl.a. i van Eemeren, Grootendorst & Henkemans (1996).

Eemeren, Grootendorst & Henkemans 1996 og 2002). Hos disse forskere ser vi en egentlig ambition om at skabe et *samlet teorikompleks* for fejlslutningerne på pragmatikkens og dialektikkens grund.¹⁰ Krumtappen for deres bestræbelse er her ikke Hamblin, men den *formaldialektik*, de hollandske logikere Else Barth og Erik Krabbe har udviklet under delvis inspiration – og med lån af navn – fra Hamblin (Barth & Krabbe 1982). Den gennemgående tankegang bag Barths og Krabbes formaldialektik, som overtages af pragma-dialektikken, finder vi dog ikke hos Hamblin, men i Erlangen-skolens såkaldte *dialoglogik* (Kamlah & Lorenzen 1973). Inden for denne logikopfattelse er det hovedtanken at udskifte begrebet om en *sandhedsdefinit* definition af logisk gyldighed, som det kendes fra den klassiske prædikatslogik, med begrebet om en *dialogdefinit* definition af logisk gyldighed.

Ideen er her følgende: I klassisk prædikatslogik er konnektiver og kvantorer defineret *sandhedsfunktionelt*. Hvad det vil sige, kan bedst belyses ved et par eksempler på en sandhedsfunktionel definition af et konnektiv, nemlig henholdsvis “p & q” (hvor “&” tilnærmet kan oversættes til det dagligsproglige “og”) og “p → q” (hvor “→” stående for “implicerer materielt” tilnærmet kan oversættes til det dagligsproglige “hvis-så”). De respektive sandhedsfunktioner (angivet i de to først fremhævede søjler) kan illustreres i nedenstående sandhedstavle (hvor “S” står for sand og “F” for falsk):

p	q	p & q	p → q	(p & (p → q)) → q		
S	S	S	S	S	S	S
S	F	F	F	F	F	S
F	S	F	S	F	S	S
F	F	F	S	F	S	S

(Her skal sandhedsfunktionen for “p & q” – søjlen i halvfjed under “&” – fremlæses linje for linje på følgende vis: Når “p” er S og “q” er S, er “p & q” S; når “p” er S og “q” er F, er “p & q” F; når “p” er F og “q” er S, er “p & q” F; når “p” er F og “q” er F, er “p & q” F; og tilsvarende for “p → q”).⁶⁶

Gennem tilsvarende definition af evt. andre konnektiver og – på mere kompliceret vis – kvantorerne, vil det nu være muligt sandhedsfunktionelt at bestemme alle formallogisk gyldige slutningsformer, nemlig *som de implikationer, der altid vil være sande, uanset sandhedsværdien af de simple udsagn, der indgår i implikationen.*

¹⁰ En dansk forsker, inspireret af pragma-dialektikken, er Niels Møller Nielsen, jf. Nielsen (2006). I hans bog finder man dog ingen behandling af fejlargumentationslæren.

Et eksempel på en sådan formallogisk gyldig slutningsform – MODUS PONENS – er vist ovenfor yderst til højre. Slutningsformen er blot én blandt flere formallogisk gyldige slutningsformer, men der er tale om langt den mest anvendte.

I dialoglogikken er konnektiver og kvantorer ikke defineret sandhedsfunktionelt, men i stedet via argumentative dialogspil mellem én, der forsvare et givet udsagn, en proponent (eller protagonist), og én, der angriber det, en opponent (eller antagonist), styret af bestemte dialogregler. Således vil man fx kunne definere “p & q” gennem følgende dialogspil:

	Proponent	Opponent
(1)	p & q	
(2)		? p
(3)	/p	
(4)		? q
(5)	/q	

(Spillet skal her skal læses: (1) proponenten fremsætter udsagnet “p & q”; (2) opponenten angriber udsagnet ved at angribe et af deludsagnene, “p”; (3) hvis det ikke lykkes proponenten at forsvare “p”, taber proponenten endegyldigt dialogspillet; hvis det derimod lykkes proponenten at forsvare “p”, har opponenten endnu en mulighed for at angribe “p & q”, nemlig ved et angreb på “q”; (4) opponenten angriber nu “q”; (5) hvis det ikke lykkes proponenten at forsvare “q”, er spillet endegyldigt tabt; hvis det derimod lykkes proponenten at forsvare “p”, har proponenten endegyldigt vundet spillet).

Det er nu muligt at vise, at der kan angives tilsvarende dialogspil for de øvrige konnektiver samt for kvantorerne, som så igen alle vil kunne *koordineres og forankres i et overordnet sæt regler for indgåelse i argumentativ dialog*. Herudfra vil man igen kunne angive nu et dialogdefinit begreb om formallogisk gyldighed parallelt med det sandhedsdefinitte begreb om formallogisk gyldighed: Forskellen består her blot i, at hvor det i den sandhedsdefinitte logik er opgaven at lede efter implikationer, der altid vil være sande, uanset de indgående udsagns sandhedsværdi, vil det i den dialogdefinitte logik i stedet være opgaven at *lede efter implikationer, hvor proponenten altid vil kunne vinde* (hvis reglerne for dialogspillet følges).

Denne ide om dialogdefinitthed overtages nu som sagt af pragma-dialektikerne. Men i pragma-dialektikken er det ikke så meget de argumentative dialogregler for fastlæggelsen af de enkelte konnektiver og kvantorer, der fokuseres

på. De overtages blot. Det, interessen snarere samler sig om, er det overordnede sæt regler for regulering af dialogspillene omkring de enkelte konnektiver og kvantorer. *Og det er også her, vi finder den teoretiske ramme for identifikationen af de klassiske fejlslutninger.* Selve baggrunden definerer de som *normativ og konstitutiv for rationel argumentation overhovedet*, idet de præsenterer den som et regelsæt for argumentativ dialog. I bestræbelserne på at opstille regelsættet har ikke mindst de såkaldte fejlslutninger eller argumentationsfejl spillet en rolle for bestemmelsen af regelsættets udseende, da de jo på baggrund af det konstitutive regelsæt som regel-overtrædelser i negativ forstand vil være med til at belyse regelsættet.¹¹ Van Eemeren og Grootendorst mener der skal et regelsæt på i alt 10 regler til at sikre en fuldstændigt pragmatisk fastlæggelse af den argumentative dialog (fx van Eemeren, Grootendorst & Henkemans 2002:182-183). Halvdelen angives her:

(1) **Friheds-reglen:** Deltagerne (i en argumentativ dialog) må ikke hindre hinanden i at fremføre standpunkter eller betvivle standpunkter.

...

(4) **Relevans-reglen:** En deltager kan kun forsvare sit standpunkt ved at fremføre argumentation, som knytter sig til standpunktet.

...

(6) **Start-reglen:** Ingen deltager må på falsk vis præsentere en præmis som et accepteret udgangspunkt, eller benægte en præmis, som repræsenterer et accepteret udgangspunkt.

(7) **Argumenteskema-reglen:** Et standpunkt må ikke betragtes som endeligt forsvaret, hvis forsvaret ikke finder sted ved hjælp af et passende argumenteskema anvendt på korrekt vis.

...

(10) **Brugs-reglen:** Deltagerne må ikke bruge formuleringer som er utilstrækkeligt klare eller flertydige, og de må tolke modpartens formuleringer så omhyggeligt og akkurat som muligt.

Standardovertrædelser af de enkelte regler giver os nu en dertil svarende argumentationsfejl: Fx vil *brud på regel (1), friheds-reglen*, fjerne eller indskrænke en deltagers mulighed for at udøve myndighed i dialogen. Disse forholdsregler mod en deltager kan nu antage forskellige former, og det er her, vi især finder de såkaldte fejlslutninger af typen *argumentum ad: Argumentum ad hominem*

¹¹ Begrebet om rationel argumentation som betingelse for identifikation af fejl er inspireret og delvis sammenfaldende med den engelsk-amerikanske filosof Paul Grices kooperationsprincip og hans fire maksimer for identifikation af implikaturudløsende kommunikationsomstændigheder (Grice 1975). Påvisningen af dette delvise sammenfald vil det føre for vidt at belyse i denne sammenhæng.

(eller "det at gå efter manden i stedet for bolden"), *argumentum ad baculum* (eller stokke- eller trussels-"argumentet"), og *argumentum ad misericordiam* (eller barmhjertigheds-"argumentet"). Det karakteristiske ved analysen her er, at den klart viser, at der ikke er tale om fejlslutninger, hverken i den strikt formallogiske forstand, ej heller i den mere brede betydning som "formal ekspliciterbar" (jf. note 7). Det, der er tale om, er snarere, at én af deltagerne bryder én af de reglerne for *rationel argumentation*, in casu regel (1) – og herigennem ekskommunikerer modparten. Set i den argumentative dialogs lys vil der pr. definition selvfølgelig være tale om en fejl. Men det er også klart, at i og med reglerne er defineret pragmatisk, vil sådan et brud på en af den argumentative dialogs regler ikke i almindelighed kunne siges at være en fejl. Eksterne hensyn vil kunne inddrages, som dikterer, at det ikke vil være tilrådeligt at indgå i dialog eller kun gøre det på skrømt. Det samme kan siges om *brud på regel (4), relevans-reglen*: At lade patos og etos afløse logos, repræsenterer i almindelighed et brud på denne regel. Men det kan ikke i almindelighed siges at være en fejl. Som brud på relevans-reglen finder vi de klassiske argumentationsfejl *ignoratio elenchi* og *argumentum ad verecundiam* (ekspertargumentet, henvisning til autoritet). *Brud på regel (6), start-reglen*, kan eksemplificeres gennem en klassisk argumentationsfejl som *petitio principii* (at slutte cirkulært eller "at forudsætte, hvad man vil bevise"). At gøre det, der skal bevises, til en del af bevisførelsen, er jo at omgå start-reglen. Men ligesom det undertiden er fornuftigt at fastholde, at det, der skal bevises, ikke også må forudsættes, så er det dog også vigtigt at indse, at man ikke helt vil kunne undgå cirkularitet i visse dialoger. At insistere på, at cirkelslutninger generelt repræsenterer brud på rationel argumentation, gør fx én blind for, at visse former for slutten faktisk består i at bringe noget implicit forudsat på eksplicit form som fx belysningen af, hvad en illokutionær handlen er. *Brud på regel (7), argumenteskema-reglen*, finder vi, når visse metafysiske slutningsskemaer blandes sammen, fx når man refererer til kausalforhold i forbindelse med begrundelse af normer – *den genetiske fejlslutning, den naturalistiske fejlslutning* – eller når man tager et forhold mellem to begivenheder, der følger efter hinanden i tid, for at være et forhold mellem årsag og virkning – *post hoc ergo propter hoc*. Og endelig: Som *brud på regel (10), brugs-reglen*, finder vi nogle af de argumentationsfejl, der indgår i Aristoteles' oprindelige 13 sofistiske gendrivelser: *equivocatio* (slutning fra én betydning af et ord til en anden) og *compositio* (slutning fra del til helhed) og *divisio* (slutning fra helhed til del).

Som det kan ses af det foregående, er alle argumentationsfejl her analyseret pragmatisk, som regelbrud. Det betyder ikke, at der ikke er inhærente – seman-

tiske og formallogiske – grunde til, at brudene er de brud, de er. Reglerne er artikuleret omkring et indhold, og det er selvfølgelig indholdets art, der gør, at fejlene er de bestemte fejl, de nu er. Fx er betingelsen for at kunne gøre anvendelse af *equivocatio* at der faktisk er en semantisk flertydighed at bygge på, sådan som vi også tidligere har set. Imidlertid giver den pragmatiske forankring området et enhedsmæssigt præg: Der er nu tale om regler, som man kan overholde og derigennem gøre argumentationen rationel indadtil – eller om regler, man kan bryde af eksterne grunde. Dvs. reglerne vil kunne specificeres kontekstuel, så der nu vil kunne sondres mellem situationer, hvor der i pragmatisk forstand faktisk er tale om fejl, og situationer, hvor der ikke er det. I dette minder forholdet om forholdet omkring brugen af Grices kommunikationsmaksimer til generering af implikaturer.¹²

Den pragma-dialektiske tilgang betyder også, at logikken nu kan tildeles en helt ny rolle. Logikken bliver her gjort til *praktisk redskab*, og tænkes ikke længere udelukkende i termer af et altomfattende dekontekstualiseret deduktivt system. Det har for så vidt været fejlen ved den klassiske fejlslutningsteori, at den hele tiden har villet måle situeret kommunikation med prædikatslogikkens dekontekstualiserede alen. Disse alen kan dagligsprøglig kommunikation ikke leve op til. Men det skal det heller ikke. På den anden side gør det på ingen måde prædikatslogikken overflødig. Tværtimod gør det det muligt at opdage prædikatslogikkens altdominerende rolle ved organiseringen af menneskelig kommunikation og argumentation. Logisk artikulation af det sagte har vi alle steder – ganske vist ikke som stort forkromet system, men stykkevist og delt. I visse videnskaber – fx matematik og fysik – giver det mening at bruge prædikatslogik-

12 Set under den rationalitetsramme, de pragma-dialektiske regler udgør, er der, som ved Grices maksimer, tale om fejl, undertiden som ved *bekræftelse af konsekvensen* og *beraegtelse af antecedenten* i formallogisk forstand, som vi har set, og undertiden i videre formal ekspliciterbarhedsmæssig forstand (jf. note 7), fx i lyset af dialoglogikken og Barth og Krabbes formaldialektik.

Men set i en videre pragmatisk sammenhæng, kan der være tale om ganske adækvate midler i kommunikationen. Ikke kun som strategier for at snyde og bedrage modparten, og sig selv med, men også i situationer, hvor den pragmatiske sammenhæng kan fremtræde rationel i sig selv, evt. fordi der her igen leves op til de 10 regler. Fx kan det være fornuftigt – om end måske uetisk – i en persons nærvær (og evt. over for et publikum) at bryde kommunikationen med vedkommende for at tale med andre om hans eller hendes utroværdighed i forbindelse med fremsættelsen af et eller flere udsagn – og i den forstand drage en slutning (i tanken) om modparten *ad hominem* eller *ad baculum*.

Det skal retfærdigvis over for Hendricks og Stjernfelt nævnes, at de også er inde på, at *ad hominem*-argumentfejl ikke altid er fejl. Vi får dog ikke hos dem nogen tilfredsstillende pragmatisk forklaring på, hvad der egentlig styrer brugen af *ad hominem*-argumentfejl.

ken i mere dekontekstualiseret forstand og også delvis i meteorologi og økonomi (som indbyggede idealiserede slutningssystemer i computere). I dagligdagen anvendes logikken derimod mere ad hoc-agtigt som middel dels ved identifikation af lokale brud på den argumentative dialogs rationalitet, dels ved dens restitution via forskellige former for implikaturdragning. Og det er, som det skal være.

5. En kritisk bemærkning om pragma-dialektikkens formaldialogiske grundlag

Netop logikkens *allestedsnærvær* synes at skabe en vanskelighed for pragma-dialektikken. I pragma-dialektikken forsøges de prædikatslogiske konnektiver og kvantorer defineret dialogisk. Men er det hensigtsmæssigt? Ikke uden grund har Frege bestemt prædikatslogikkens operationsområde som tanken, og ikke specielt sproget eller kommunikationen (Frege 2002 (1918-19)). Dermed er logikken i virkeligheden fundamentalt set monologisk: Den strukturerer først og fremmest vores perceptuelle og handlemæssige forhold til verden – og den gør det i udtømmende metafysisk forstand: Det er den måde, vi *må* tænke verden på.¹³ Det er den, vi *må* starte med. Det kan også udtrykkes således: Alle andre former for "logik" er i virkeligheden blot tillempninger af prædikatslogikken under forskellige forhold. Det gælder de forskellige former for modallogik, ale-tisk modallogik, epistemisk logik, tidslogik osv., det gælder intuitionistiske logikker, det gælder Lorenzens dialoglogik, og det gælder Hintikkas specielle seek and find-logik, ligesom det gælder de forsøg, man har gjort på at konstruere såkaldte informelle logikker, fx Toulmin (1976 (1958)).

Da pragma-dialektikken tilstræber en grundlæggende *normativ fastlæggelse af argumentationen*, er der ingen grund til at vælge en bestemt tillempning af prædikatslogikken for definitionen af konnektiver og kvantorer. Så vil det være bedre at starte med den rene vare. Især da det på ingen måde udelukker dialoger at bruge klassisk prædikatslogik: Der er nemlig intet i vejen for at *forstå dialoger som forløb, hvor hver af dialogdeltagerne i enrum vil kunne konstruere de fornødne slutninger/deduktioner, som de så derefter skiftevis vil kunne vise hinanden*.

At vælge en sådan monologisk strategi ændrer i øvrigt intet ved de 10 pragma-dialektiske regler for styring af argumentationen og for den dialektiske bestemmelse af den klassiske fejlslutningslære. Pragma-dialektikkens grundidé kan med andre ord stadig bevares.

13 Jf. de nye forsvar for Freges program på baggrund af Evans (1982). Se hertil Luntley (1999).

6. Afslutning

Der er ingen tvivl om nytten ved at analysere argumentationsfejl og evt. herudfra lære sig, hvordan man undgår dem. Derfor har Hendricks og Stjernfelt også ret i at anbefale sig med en opskrift på, hvordan man kan undgå fejl i argumentation. Desværre er deres redegørelse langt fra up to date. En opdateret dansk teoretisk og didaktisk fremstilling af området, der når op på pragma-dialektikkens niveau, har vi derfor stadig til gode.

Forhåbentlig vil artiklen her kunne gøre det ud for en opskrift på, hvordan en sådan fremstilling skal skrives.

Peter Widell (f. 1945) er lektor ved Nordisk Institut på Aarhus Universitet.

Litteratur

- Barth, Else Margarete & Erik Christiaan Willem Krabbe (1982): *Form Axiom to Dialogue: A Philosophical Study of Logics and Argumentation*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Beardsley, Monroe C. (1950): *Practical Logic*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Cohen, Morris R. & Ernest Nagel (1966; 1. udg. 1932): *An Introduction to Logic*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Espersen, Jon (1969): *Logik og argumenter: En hjælp til kritisk tænkning*. København: Reitzel.
- Evans, Gareth (1982): *The Varieties of Reference*. Oxford: Clarendon Press.
- Frege, Gottlob (2002; 1. udg. tysk 1918-19): 'Tanken: En logisk undersøgelse'. In: Gottlob Frege *Filosofiens, sprogets og matematikkens grundlag*. Århus: Philosophia: 219-244.
- Grice, H. P. (1987): *Logic and Conversation: William James Lectures*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Hamblin, C. (1970): *Fallacies*. London: Methuen.
- Hendricks, Vincent F. & Frederik Stjernfelt (2007): *Tal en Tanke: Om Klarhed og Nonsens i Tænkning og Kommunikation*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.
- Hilbert, David & Wilhelm Ackermann (1928): *Grundzüge der theoretischen Logik*. Berlin: Springer Verlag.
- Hintikka, J. (1971): 'Semantics for propositional attitudes'. In: Linsky, L. (ed.) *Reference and modality*. Oxford: Oxford University Press: 145-167.
- Kahane, Howard (1969): *Logic and Philosophy*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Kamlah, Wilhelm. & Lorenzen, Paul (1973): *Logische Propädeutik: Vorschule des vernünftigen Redens*. Mannheim/Wien/Zürich.
- Kripke, Saul (1965): 'Semantical Analysis of Intuitionistic Logic'. In: J. N. Crossley & M. A. E. Dummett (eds.) *Formal Analysis and Recursive Functions*. Amsterdam: North_Holland: 92-130.
- Luntley, Michael (1999): *Contemporary Philosophy of Thought: Truth, World, Content*. Malden, MA: Blackwell.
- Nielsen, Niels Møller (2005): *Counter Argument: In Defence of Common Sense*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Rescher, Nicholas (1964): *Introduction to Logic*. New York: St. Marin's Press.
- Toulmin, Stephen (1974; 1. udg. 1958): *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Eemeren, Frans H. & Rob Grootendorst (1984): *Speech Acts in Argumentative Discussions: A Theoretical Model for the Analysis of Discussions Directed towards Solving Conflicts of Opinion*. Dordrecht_Holland: Foris.
- van Eemeren, Frans H. & Rob Grootendorst (1992): *Argumentation, Communication, and Fallacies: A Pragma_Dialectical Perspective*. Hillsdale, N.J.: L. Erlbaum.
- van Eemeren, Frans H., Rob Grootendorst & Francisca Snoeck Henkemans (1996): *Fundamentals of Argumentation Theory: A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- van Eemeren, Frans H., Rob Grootendorst & Francisca Snoeck Henkemans (2002): *Argumentation: Analysis, Evaluation, Presentation*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Walton, Douglas N. (1987): *Informal Fallacies*. Amsterdam: Benjamins.
- Woods, John & Douglas N. Walton (1982): *Argument: The Logic of Fallacies*. Toronto: McGraw_Hill.
- Woods, John & Douglas N. Walton (1989): *Fallacies: Selected Papers, 1972-1982*. Dordrecht/Providence: Foris Publications.